

Emilia Wołodźko

CZĘSTOTLIWOŚĆ KOMPARATYWNYCH I SUPERLATYWNYCH FORM PRZYSLÓWKÓW W ROSYJSKIEJ I POLSKIEJ PROZIE NAUKOWEJ

W pracach "Częstotliwość form stopnia wyższego i najwyższego przymiotników i przysłówków w polskich tekstach publicystycznych"¹, "Semantyka i składnia wyrażen gradacyjnych (w językach wschodniosłowiańskich)"² M. Jurkowski zajmował się występowaniem form stopnia wyższego i najwyższego w polskiej prozie publicystycznej oraz we współczesnym języku rosyjskim w porównaniu z językiem białoruskim i ukraińskim. Analogiczne badania przeprowadziła H. Rybicka³ nad polską prozą XVI-wieczną. W niniejszej pracy zajmujemy się określeniem częstotliwości występowania form komparatywnych i superlatywnych przysłówków w stylu naukowym języka rosyjskiego i polskiego reprezentowanym przez trzy jego odmianki leksykalno-semantyczne: matematyczną, zoologiczną i historyczną. Informacje kwantytatywne zebrano z 13 odcinków tekstu ciągłego, przy czym w każdej odmianie badanego przez nas stylu naukowego języka rosyjskiego i polskiego próbki tekstu zawierały po 120 000 wyrazów. Daje to 360 000 wyrazów poddanych analizie w obu badanych językach, co stanowi łącznie 720 000 wyrazów⁴.

W celu obliczenia średniej ilości wyrazów na jednej stronie z badanego odcinka tekstu wylosowano 5 stron. Uzyskaną średnią przyjęto jako średnią dla danej próbki tekstu. Przy obliczeniach średniej w tekstach matematycznych pomi-

nięto specyficzne oznaczenia algebraiczne, zaś w tekstach zoologicznych nie uwzględniono numerowanych stron-ilustracji. Należy zauważyć, że średnie próbek tekstowych dla omawianych odmianek stylu naukowego są zróżnicowane: najwyższą średnią posiadają teksty historyczne, najniższą - matematyczne.

Przy badaniach ilościowych starano się dokonać ekscerpacji zarówno z prac naukowych stanowiących dorobek jednego czy dwóch autorów jak również prac naukowych napisanych przez większy kolektyw autorski. Można przyjąć, że w tak dobranym tekście wystąpią różnorodne formy przysłówkowe, natomiast w minimalnym stopniu będą zauważalne indywidualne upodobania poszczególnych autorów.

W przeanalizowanym materiale rosyjskim znaleziono 400 przysłówków w komparatywie i 22 przysłówki w superlatywie, zaś w materiale polskim odnotowano 488 przysłówków w stopniu wyższym i 133 przysłówki w stopniu najwyższym. Globalnie w tekście rosyjskim występują 422 przysłówkowe formy stopnia, w tekście polskim - 621 form. Z powyższych danych ilościowych wynika, że różnica w częstotliwości występowania form gradacyjnych przysłówka między językiem polskim a rosyjskim jest statystycznie niewątpliwie istotna, ponieważ współczynnik istotności różnicy⁵ wynosi 6,2. W zakresie użycia komparatywu różnica między badanymi językami jest również istotna, aczkolwiek współczynnik istotności jest znacznie mniejszy; wynosi on 2,9. Natomiast dla form stopnia najwyższego odpowiedni współczynnik istotności wynosi 8,9, co również świadczy o zdecydowanie większej częstotliwości występowania tych form w języku polskim.

Formy stopnia wyższego. Zwraca uwagę niewielka ilość przysłówków w prozie naukowej tak w języku rosyjskim jak i polskim. Jest ich 48 w tekście rosyjskim i 44 w tekście polskim. W stylu naukowym obydwu języków najczęściej obserwujemy prosty sposób tworzenia form stopnia wyższego, stopniowanie opisowe jest w tym stylu mniej liczne.

W tekstach rosyjskich zaobserwowano 35 prostych przysłówkowych form stopnia wyższego w 367 zapisach. Stanowi to 91,8% wszystkich występujących tam form komparatywnych. Sufiks -ee jako wykładnik stopnia wyższego odnotowano w 192 zapisach 22 wyrazów, co daje 48% całości. Wykładnik sufiksalny -e/-me/ zarejestrowano w 175 zapisach 13 wyrazów (43,8%). Prefiks по-, który nie jest samodzielnym wykładnikiem gradacyjności, nie występuje w tekście naukowym. Wynotowano tylko jeden przykład z tym przyrostkiem /поболь-me/ z prozy historycznej.

W polszczyźnie formy przysłówkowe posiadające sufiksalny wykładnik komparatywności -ej występują 481 razy, co daje aż 98,6%.

Formy opisowe stopnia wyższego złożone z przysłówką более/мнее i przysłówka w stopniu równym stanowią zaledwie 8,3% całości (12 przysłówków występujących łącznie 33 razy). Inaczej procentowo przedstawia się sytuacja w polskiej prozie naukowej: formy złożone z bardziej/mniej i pozytywu stanowią tutaj 1,4% (7 przykładów z sześcioma przysłówkami). Jest rzeczą ciekawą, że w języku rosyjskim przeważa stopniowanie dodatnie (32 przykłady), zgoła znikomą frekwencję posiada natomiast stopniowanie ujemne (jeden przykład), w prozie naukowej języka polskiego zanotowano odpowiednio cztery i jeden przykład na każdy z dwu sposobów stopniowania oraz dwa przykłady z gradantem pozytywnym i negatywnym jednocześnie tworzącym stopień wyższy.

Dla unaocznienia zachodzących tu relacji jakościowych i ilościowych podano niżej listy frekwencyjne form stopnia wyższego przysłówków w prozie naukowej języka rosyjskiego i polskiego, uporządkowane według malejącej częstotliwości występowania.

Lista frekwencyjna rosyjskich przysłówków
w stopniu wyższym

1. более

44

2. выше

37

3. далее	37	28. глубже	2
4. ниже	36	29. громче	2
5. чаще	26	30. отчетливее	2
6. ранее	20	31. тяжелее	2
7. менее	19	32. грубее	1
8. позже	17	33. дольше	1
9. меньше	15	34. заранее	1
10. реже	12	35. западнее	1
11. дальше	11	36. левее	1
12. медленнее	10	37. продуктивнее	1
13. быстрее	10	38. свободнее	1
14. подробнее	10	39. серьезнее	1
15. более подробно	9	40. побольше	1
16. больше	9	41. правее	1
17. точнее	9	42. хуже	1
18. сильнее	6	43. резче	1
19. более сложно	6	44. шире	1
20. позднее	5	45. более быстро	1
21. удобнее	5	46. более заметно	1
22. раньше	4	47. более мягко	1
23. более точно	4	48. более общо	1
24. более или менее	4	49. более отчетливо	1
25. более совершенно	3	50. более полно	1
26. проще	3	51. более ярко	1
27. более медленно	3	52. менее радикально	1

**Lista frekwencyjna polskich przysłówków
w stopniu wyższym**

1. różniej	120	3. bardziej	45
2. więcej	49	4. rzadziej	27

5. dalej	24	26. wolniej	3
6. wyżej	22	27. głębiej	2
7. mniej	18	28. pomyślniej	2
8. poniżej	18	29. poważniej	2
9. częściej	16	30. mniej licznie	2
10. ściślej	16	31. dotkliwiej	1
11. powyżej	12	32. energiczniej	1
12. wcześniej	12	33. gorzej	1
13. dawniej	11	34. intensywniej	1
14. niżej	11	35. osobliwiej	1
15. szybciej	11	36. rygorystyczniej	1
16. lepiej	9	37. skuteczniej	1
17. łatwiej	6	38. skromniej	1
18. ogólniej	5	39. słabiej	1
19. krócej	5	40. mniej konsekwentnie	1
20. mocniej	5	41. mniej korzystnie	1
21. dłużej	4	42. bardziej szczegółowo	1
22. wyraźniej	4	43. mniej lub bardziej	
23. ładniej	3	bezpośrednio	1
24. silniej	3	44. mniej lub bardziej	
25. trudniej	3	radykałnie	1

Na podstawie powyższych list frekwencyjnych wyodrębniono następujące trzy grupy przysłówków: 1) o wysokiej częstotliwości (frekwencja co najmniej równa 30), 2) o średniej częstotliwości (frekwencja zawiera się w granicach 10-30), 3) o niskiej częstotliwości (frekwencja poniżej 10). Z analizy list frekwencyjnych wynika, że w obu językach ilości haseł oraz ilości przysłówków zarówno o wysokiej częstotliwości jak i średniej są zbliżone. Wyraźna różnica ilościowa między obu zbiorami zachodzi jedynie w zakresie przysłówków o niskiej frekwencji.

Wysoką częstotliwością charakteryzują się 4 przysłówki rosyjskie (более, выше, далее, ниже) i 3 polskie (później, bardziej, więcej). Wśród nich najwyższe miejsce zajmuje

przysłówek później (120 razy), z tym że najczęściej spotkać go można w odmiankach zoologicznej i historycznej prozy naukowej (118 razy).

Do grupy o średniej częstotliwości zaliczymy 10 rosyjskich (чаще, ранее, менее, позже, меньше, дальше, реже, быстрее, подробнее, больше) i 12 polskich przysłówków (dalej, rzadziej, wyżej, mniej, poniżej, częściej, ściślej, powyżej, wcześniej, szybciej, dawniej, niżej). Łatwo zaobserwować, że większość wymienionych tu struktur jest równoważna semantycznie. Przysłówków o niskiej częstotliwości jest w obu językach stosunkowo dużo (38 rosyjskich i 29 polskich). Wśród nich sporą liczebnie grupę tworzą przysłówki o frekwencji równej 1. W języku rosyjskim występuje aż 22 takich przysłówków (prawie dwie trzecie wszystkich o niskiej częstotliwości). W polszczyźnie naukowej przysłówków o frekwencji = 1 znaleziono 14, co daje niemal dokładnie połowę haseł o niskiej frekwencji. W skład tej grupy wchodzi niemal wszystkie przysłówki stopniujące się opisowo.

Ilość przysłówków w omawianych odmiankach stylistycznych prozy naukowej nie jest jednakowa. Język matematyczny posiada najmniejszą ilość przysłówków w komparatywie (20 rosyjskich i 22 polskie). Większe zróżnicowanie obserwujemy w odmianie zoologicznej, w której wykorzystano 21 rosyjskich i 24 polskich formacji badanego typu. Najbogatszą pod względem ilości haseł komparatywnych jest proza historyczna: zawiera ona 39 spośród 48 notowanych dla wszystkich odmian prozy naukowej języka rosyjskiego, zaś w języku polskim odpowiednio 31 formacji na ogólną liczbę 44⁶.

Dokładny rozkład ilościowy form stopnia wyższego w poszczególnych odmiankach prozy naukowej przedstawia tabela.

Odmianka leksykalno-semantyczna	Język rosyjski	Język polski	Współczynnik istotności
Matematyka	151	117	+2,1
Zoologia	126	183	-3,3
Historia	124	188	-3,6

Częstotliwość występowania form komparatywnych w poszczególnych odmiankach stylu naukowego zestawianych języków jest dość wyraźnie zróżnicowana: jedynie w rosyjskim języku matematycznym zanotowano tu większą ilość przykładów. W materiale tekstów zoologicznych i historycznych liczba polskich form stopnia wyższego ma przewagę nad odpowiednimi formacjami z prac rosyjskich⁷.

Stopień najwyższy. Z danych dotyczących częstotliwości form stopnia najwyższego przysłówka w prozie naukowej języka rosyjskiego i polskiego wynikają następujące wnioski.

1. Superlatywne formy przysłówków w rosyjskiej prozie naukowej cechują się niską frekwencją, ponieważ stanowią zaledwie 5,2% wszystkich form stopnia, w tekstach polskiej prozy naukowej natomiast występują sześć razy częściej, co daje 21,4% całości. Współczynnik istotności między omawianymi językami w tym zakresie jest bardzo wysoki (8,9).

A. Formy stopnia najwyższego utworzone według modelu "stopień wyższy przysłówka + zaimek всего" wykazują znaczną przewagę nad formami superlatywnymi złożonymi z наиболее + przysłówek w stopniu równym. Form pierwszego typu odnotowano 17, form drugiego typu - 5⁸, co oznacza, że te ostatnie (zawsze z gradantem pozytywnym наиболее) występują trzykrotnie rzadziej.

B. W materiale polskim zdecydowanie przeważa stopniowanie proste, bowiem ma ono miejsce 132 razy, a stopniowanie opisowe złożone z gradanta pozytywnego najbardziej i

pozytywu przysłówka jest reprezentowane przez jeden jedyny przykład⁹.

Lista przysłówków w stopniu najwyższym według malejącej frekwencji przedstawia się następująco.

Dla języka rosyjskiego

1. чаще всего	6	6. больше всего	1
2. лучше всего	3	7. хуже всего	1
3. больше всего	3	8. меньше всего	1
4. наиболее естественно	3	9. наиболее сложно	1
5. более всего	2	10. наиболее часто	1

Dla języka polskiego

1. najczęściej	33	17. najwcześniej	2
2. najmniej	16	18. najpomyślniej	2
3. najbardziej	13	19. najpóźniej	2
4. najlepiej	8	20. najliczniej	2
5. najszybciej	6	21. najściślej	2
6. najwięcej	6	22. najłatwiej	2
7. najdalej	4	23. najpełniej	2
8. najbliżej	4	24. najdłużej	1
9. najwyraźniej	4	25. najbogaciej	1
10. najwyżej	4	26. najgoręcej	1
11. najogólniej	3	27. najkonsekwentniej	1
12. najsilniej	3	28. najmocniej	1
13. najgruntowniej	2	29. najszczęśliwiej	1
14. najgorzej	2	30. najstaranniej	1
15. najostrzej	2	31. najbardziej	
16. najchętniej	2	intensywnie	1

Wśród polskich form superlatywnych tylko jedna posiada w badanych tekstach wysoką częstotliwość (najczęściej = 33), dwie średnią (najmniej = 16, najbardziej = 13), zdecydowaną zaś większość formacji zaliczyć wypada do grupy o niskiej częstotliwości występowania (8 z nich posiada

frekwencję równą 1). W języku rosyjskim wszystkie adwerbia w stopniu najwyższym cechuje niska częstotliwość, a pięciu z nich użyto w tekście tylko jeden raz.

Nieliczne formy superlatywne są mniej więcej równomier- nie rozmieszczone w ekscerpowanych odmianach rosyjskiego języka naukowego. Odmienną sytuację znajdziemy w języku polskim. O ile na język prozy odmianki zoologicznej i historycznej przypada niemal jednakowa ilość omawianych form, o tyle w stylu matematycznym występują one dziesięciokrot- nie rzadziej. Ilustruje to następująca tabela.

Odmianka leksykalno-semantyczna	Język rosyjski	Język polski
Matematyka	8	6
Zoologia	6	60
Historia	8	67

Adwerbialne formy stopnia w prozie naukowej obu zesta- wianych języków należą do rzadkości, gdyż jedna forma stop- nia pojawia się na 853 wyrazy w języku rosyjskim, a na 580 wyrazów w języku polskim. O częstości pojawiania się formy stopnia przysłówka w odmiankach prozy naukowej można zo- rientować się na podstawie tabeli.

Odmianka leksykalno-semantyczna	Język rosyjski	Język polski
Matematyka	755	976
Zoologia	923	494
Historia	909	471

Język naukowy nie posiada specyficznych tylko dla nie- go form stopniowania względnego. Wszystkie przysłówki o wy-

sokiej i średniej częstotliwości znaleźć można na listach frekwencyjnych w cytowanych na wstępie pracach. Zwracają uwagę dwa fakty, po pierwsze - w stosunku do wyników badań uzyskanych przez M. Jurkowskiego i H. Rybicką niską frekwencję posiadają przysłówki oznaczające oceny bezwzględne лучше, хуже, лучше, gorzej, po drugie - w tekstach z zakresu zoologii i historii pojawiają się adverbialia, których dla współczesnej ruszczyzny nie rejestruje M. Jurkowski. Są to następujące przysłówki: наиболее сложно, более сложно, медленнее, более медленно, продуктивнее, серьезнее, более совершенно, более заметно, более мягко, более отчетливо, более ярко, менее радикально, свободнее, больше всего.

PRZYPISY

¹ "Poradnik Językowy", z. 8, s. 465-470.

² Katowice 1976.

³ Frekwencja form komparatywu i superlatywu przymiotników i przysłówków w polskiej prozie biblijnej XVI wieku. Zagadnienie kategorii stopnia w językach słowiańskich, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, 1976.

⁴ Wykaz prac, z których wybrano przysłówki w stopniu wyższym i najwyższym: L. Bazyłow, Historia Rosji, Wrocław 1975; J. Buszko, Historia Polski (1864-1948), Warszawa 1978; B. Ferens, R.J. Wojtasiuk, Ornitologia ogólna, Warszawa 1960; K. Kuratowski, A. Mostowski, Teoria mnogości, Warszawa 1969; K. Maurin, Analiza, cz. I, Warszawa 1956; H. Saudner, Owady, Warszawa 1976; W. Sierpiński, Arytmetyka teoretyczna, Warszawa 1959; W.M. Babicz, M.B. Kapilewicz, S.G. Michlin, G.I. Natanson, P.M. Riz, L.N. Słobodieckij, M.M. Smirnow, Linijnyje urawnienija matematycznej fiziki, Moskwa 1964; Istorija SSSR, t. II (Rossija w XIX w.), Moskwa 1964; M.A. Krasnosielskij, G.M. Wajnikko, P.P. Zubrejko, J.B. Rutickij, W.J. Stecenko, Pribliżennoje rieszenije operatiwnych urawnienij, Moskwa 1959; M.A. Najmark, Normirowannyje kolca, Moskwa 1968; S.P. Naumow, Zoologija pozwonocznych, Moskwa 1964; Nowaja istorija (1789-1870), Moskwa 1958.

⁵ Współczynnik istotności obliczamy według wzoru:

$$K = \frac{f_1 - f_2}{\sqrt{\frac{f_1(1-f_1)}{N_1} + \frac{f_2(1-f_2)}{N_2}}}$$

Przyjmujemy, że różnica jest istotna, gdy $k > 2$, natomiast w przypadku $k > 3$ różnica jest uważana za bardzo istotną.

⁶ Użycie omawianych form przysłówkowych w poezji polskiej i rosyjskiej (E. Jewtuszenko, *Idut biełyje sniegi...*, Moskwa 1969; S. Jesienin, *Izbrannoje*, Moskwa 1970; A. Twardowski, *Stichotworienija i poemny*, Moskwa 1954; F.I. Tiutczew, *Stichotworienija*, Moskwa 1972; A. Lam, *Kolumbowie współcześni. Antologia poezji polskiej po roku 1939*, Warszawa 1972; B. Leśmian, *Poezje wybrane*, Wrocław 1974; L. Staff, *Wybór poezji*, Wrocław 1976) w tekstach o objętości statystycznej przyjętej dla jednej odmianki prozy naukowej przedstawia się następująco: 97 przysłówków w stopniu wyższym w poezji języka rosyjskiego, 48 przysłówków w stopniu wyższym w poezji polskiej.

⁷ W poezji języka rosyjskiego 310 razy, w polskiej - 141 razy.

⁸ Analogicznie w poezji rosyjskiej 2 formy opisowe oraz 2 formy z przyrostkiem -айше, -ейше nie występujące w prozie naukowej.

⁹ W prozie polskiej nie jest zaświadczone stopniowanie analityczne, natomiast syntetyczne występuje 31 razy.

Эмилия Володзько

ЧАСТОТНОСТЬ УПОТРЕБЛЕНИЯ СРАВНИТЕЛЬНОЙ И ПРЕВОСХОДНОЙ СТЕПЕНИ НАРЕЧИЙ В РУССКОЙ И ПОЛЬСКОЙ НАУЧНОЙ ПРОЗЕ

В статье рассматривается частотность употребления форм сравнительной и превосходной степени наречий в научном стиле русского и польского языков на материале текстов по математике, зоологии и истории /объем выборки охватывает 720.000 словоупотреблений/.

Определяется коэффициент значимости различия для научного стиля и отдельных его вариантов между русским и польским языками. Дается перечень аналитических и синтетических форм сравнительной и превосходной степени наречий в сопоставляемых языках.

Для сопоставления приводятся статистические данные употребления форм компаратива и суперлатива в поэзии обоих языков.